

УДК 81'253:159.942:378

A. В. ДУДОЛАДОВА

РОЛЬ ЕМОЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНЬОГО ПЕРЕКЛАДАЧА

У статті розглядається актуальна проблема формування емоційної культури майбутніх перекладачів, яка обумовлена зростанням інтересу до емоційної сфери життя людини та підвищенням вимог до професії перекладача. Сучасні суспільні процеси зумовлюють трансформації у підготовці перекладачів і стимулюють до оволодіння певним рівнем емоційної культури, з огляду на те, що перекладач виступає в ролі міжкультурного посередника. В зв'язку з цим вимагає перегляду система професійних якостей перекладача та врахування її емоційної складової.

Ключові слова: професійні якості перекладача, емоційна культура, складові фахової підготовки, професійна компетенція, професійне становлення.

A. В. ДУДОЛАДОВА

РОЛЬ ЭМОЦИОНАЛЬНОЙ СОСТАВЛЯЮЩЕЙ В СИСТЕМЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КАЧЕСТВ БУДУЩЕГО ПЕРЕВОДЧИКА

В статье рассматривается актуальная проблема формирования эмоциональной культуры будущих переводчиков, что обусловлено повышением интереса к эмоциональной сфере человеческой жизни, ужесточением требований к профессии переводчика. Современные общественные процессы обуславливают трансформации в подготовке переводчиков и стимулируют овладение определенным уровнем эмоциональной культуры, с учетом того, что именно переводчик выступает в роли межкультурного посредника. В связи с этим требует пересмотра система профессиональных качеств переводчика и учета ее эмоциональной составляющей.

Ключевые слова: профессиональные качества переводчика, эмоциональная культура, составляющие профессиональной подготовки, профессиональная компетенция, профессиональное становление.

A. V. DUDOLADOVA

A ROLE OF EMOTIONAL CONSTITUENT IS IN SYSTEM OF PROFESSIONAL QUALITIES OF FUTURE TRANSLATOR

The issue of forming future interpreters' emotional culture is considered urgent nowadays. It's caused by many factors, firstly, by a keen interest in the emotional sphere of a human life and secondly, by stricter requirements to the profession of interpreters. Numerous social processes entail transformations in interpreters' education and encourage acquiring a certain level of emotional culture, with the interpreter acting as an intercultural mediator. Thus it's essential to review the system of interpreters' professional skills in general and to pay attention to the emotional component in particular.

Key words: professional skills of an interpreter, emotional culture, components of professional education, professional competence, professional development.

На сучасному етапі розвитку суспільства принципи гуманізації та демократизації освіти вважаються провідними, а освіта розглядається як спосіб саморозвитку особистості. Активізація міжнародної взаємодії, науково-технічний прогрес та інші чинники спричинили нині значну трансформацію суспільства. Як наслідок, ми переживаємо складний етап, що

висуває нові вимоги перед навчальними дисциплінами. Враховуючи швидкоплинний характер часу та збільшення потоку інформації, професія перекладача постійно розвивається та ускладнює вимоги до підготовки фахівців-перекладачів.

Задоволення потреби в якісній підготовці, що відповідатиме вимогам часу, залежить від ефективності системи вищої професійної освіти, спрямованої на підготовку конкурентоспроможних фахівців, здатних до професійного зростання та мобільності на міжнародному ринку праці. Значне зростання інтересу до професії перекладача, що припало на ХХ ст. активізувало пошуки оптимальної моделі професійної підготовки майбутнього перекладача згідно з вимогами Болонської угоди.

Професійне зростання завжди викликало інтерес у науковців. Професійні якості як складова професійної компетенції вивчали дослідники Е. Зеєр [3], Г. Монастирна [8], Т. Спіріна [9], С. Цимбал [10] та інші. Концепцію формування професійної компетентності фахівців досліджували С. Ніколаєва, О. Бігич, Н. Бражник [7], Е. Зеєр [3], Н. Масюкова [6] та ін. Проблемою підготовки перекладачів займалися А. Швейцер [12], А. Чеботарьов [11]. Проте поняття професійних якостей перекладача наразі потребує уточнення в зв'язку з посиленням емоційного напруження професійної діяльності перекладача-фахівця.

Метою нашої статті є комплексний аналіз професійних якостей перекладача з урахуванням емоційної складової підготовки фахівців такого типу. Ця складова є провідним чинником процесу формування емоційної культури майбутнього перекладача.

Необхідність уточнення та переосмислення складових фахової підготовки перекладача зумовлена домінуванням традиційних форм організації навчально-пізнавальної діяльності майбутніх перекладачів на тлі помітного збільшення вимог до якості їх професійної діяльності. Це зумовлено потребою суспільства у висококваліфікованих перекладачах, інтелектуально розвинених та психологічно підготовлених до виконання своїх професійних обов'язків. Вирішенням таких суперечностей може слугувати професійно спрямована педагогічна підготовка майбутнього перекладача, що вимагає подальшої теоретичної розробки та наукового обґрунтування.

Перекладач належить до професійної групи «Професіонали». Це, передусім, посередник не тільки між людьми, а й між культурами, який постійно задіяний у міжкультурній взаємодії. Міжнародні відносини є особливою формою суспільних відносин, що виразно виокремлюється серед усіх відомих форм суспільної взаємодії у міжнародному середовищі.

Мовна вузівська освіта сьогодні забезпечує підґрунтя для формування мовної компетенції перекладача. Сформована комунікативна компетенція теж є результатом активної та наполегливої навчально-пізнавальної діяльності студентів. Міжособистісна сфера професійної діяльності потребує розвитку суспільних навичок особистості майбутнього перекладача, здатності до взаємодії та поладнання з людьми. Перекладач – це суспільна професія, що передбачає суспільну взаємодію на рівні міжособистісних взаємин. Стосунки між людьми завжди є динамічним процесом комунікації, опосередковані їхніми характеристиками, настроями, почуттями, схильностями тощо. Кожен комунікативний акт реалізується через взаємодію конкретних особистостей, тому культура спілкування характеризується і психологічною складовою. Саме в цьому реалізуються комунікативні професійні якості перекладача.

Компетентнісний підхід в українській освіті передбачає спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових і предметних компетентностей особистості. Результатом такого процесу, на думку науковців, має бути формування загальної компетентності людини, що є сукупністю ключових компетентностей, інтегрованою характеристикою особистості [5, с. 66]. Серед системи компетентностей виокремлюють: ключові, загальногалузеві та предметні. Ключові компетентності, що визначають сучасну якість освіти, розуміють як систему універсальних знань, умінь та навичок, а також досвід самостійної діяльності та особистої відповідальності фахівця. Хоча І. Бех, зокрема, зазначає, що «недоцільно ототожнювати» навчальні здібності, знання й уміння з відповідними компетентностями» [2, с. 26].

С. Цимбал визначає професійну компетентність сучасного фахівця як готовність на високому професійному рівні виконувати свої фахові обов'язки відповідно до сучасних

теоретичних та практичних надбань і досвіду, наближених до світових вимог і стандартів, як інтеграцію в світ на діяльнісному рівні. Її доцільно розглядати у єдності трьох компонентів – мотиваційно-ціннісного, предметно-практичного та саморегулятивно-вольового [10, с. 14]. Як бачимо, емоційний компонент присутній в тлумаченнях різних дослідників.

Окрім професійної компетентності, визначають професійну культуру, що тлумачиться як «сукупність інтелектуальних, духовних, творчих здібностей, якостей і властивостей особистості та стилю діяльності, який передбачає усталений спосіб життя, сформовані на основі загальних і специфічних професійних знань загальну культуру, позитивний досвід, що дозволяють особистості ефективно та якісно вирішувати професійні завдання» [9, с. 14]. Отже, існує чимало підходів до вказаних понять, що може дещо заплутувати термінологію різних вчених у цій галузі. Тому в дослідженні ми обираємо за ключове поняття «емоційна культура», що, на нашу думку, найбільш відповідає цілям цього аспекту фахової підготовки майбутнього перекладача.

Традиційно система професійних якостей перекладача є багатокомпонентною та реалізується у декількох напрямках. Існує багато концепцій щодо розуміння та найменування складників фахової компетенції. Ми ж зупинимося на підході, відповідно до якого професійна компетенція перекладача формується на базі іншомовної комунікативної компетенції (що, відповідно, складається з мовної, мовленнєвої та соціокультурної компетенції) [7, с. 42].

Також виокремлюють текстоутворюючу, професійно-технічну, прагматичну, стратегічну компетенції. Мовна компетенція складається зі знання про мову та закономірностей її функціонування. Мовленнєва забезпечує сприйняття та породження текстів, а соціокультурна поділяється на країнознавчу, лінгвокраїнознавчу та предметну. Текстоутворююча компетенція забезпечує утворення цілісного тексту за допомогою засобів смислового та формального зв'язку. Професійно-технічна – це загальні вміння, навички та спеціальні знання, необхідні для різних видів перекладу. Прагматична компетенція передбачає усвідомлення впливу тексту перекладу, а стратегічна визначається наявністю характеру та послідовності перекладацьких дій та рішень. Це класичне бачення професійної підготовки, на нашу думку, є не зовсім релевантним з огляду на мету нашого дослідження.

Емоційна культура є підґрунтям у системі основних компонентів професійної компетенції перекладача (схема 1), будучи логічним ланцюжком у постійній течії взаємозв'язку всіх її складових. Як частина базової культури, вона гармонічно входить до єдиного цивілізаційного процесу, в якому наявність та певний рівень її сформованості властиві кожному індивідові та кожній культурі залежно від менталітету, темпераменту, загальної культури, тощо.

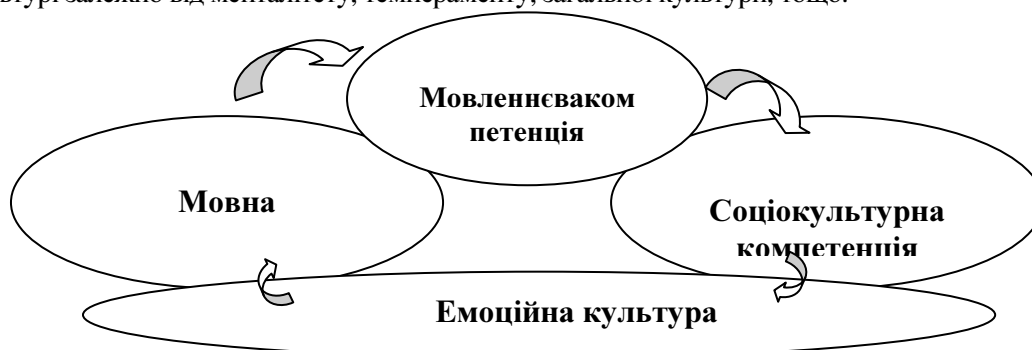

Схема 1. Зв'язок емоційної культури з основними компонентами професійної компетенції перекладача.

Професійне становлення перекладача повинно проходити декілька етапів: по-перше, це спрямованість особистості, що дозволяє здійснювати професійний відбір вже на початкових стадіях підготовки та характеризується системою домінуючих потреб, мотивів, відносин, ціннісних орієнтацій та установок; по-друге, це наявність професійної компетенції, що складають професійні знання, уміння, а також способи виконання професійної діяльності; по-третє, це формування професійно важливих якостей (психологічні якості особистості, що визначають продуктивність діяльності) [3]. До таких професійно важливих якостей відноситься й емоційна культура. У нашому дослідженні розглядаються питання поетапного формування

професійних якостей майбутніх перекладачів у процесі фахової підготовки, фокусуючи увагу на формуванні емоційної культури особистості перекладача як однієї з основних передумов професійного становлення.

Е. Зеєр, зокрема, зазначає, що основними складовими професійного становлення фахівця є: 1) спрямованість особистості, яка характеризується системою домінуючих потреб та мотивів; 2) професійна компетентність як сукупність професійних знань, умінь, а також способів виконання професійної діяльності, основними компонентами якої є соціально-правова (знання та вміння в галузі взаємодії з суспільними інститутами та людьми, а також володіння прийомами професійного спілкування і поведінки), спеціальна (підготовленість до самостійного виконання конкретних видів діяльності, вміння виконувати типові професійні завдання та оцінювати результати своєї праці, здатність самостійно здобувати нові знання та вміння за фахом), персональна (здатність до постійного професійного зростання та підвищення кваліфікації, а також реалізації себе в професійній праці), аутокомпетентність (адекватне уявлення про свої соціально-професійні характеристики та володіння технологіями подолання професійних деструкцій), екстремальна (здатність в умовах, що раптово ускладнилися) компетентності; 3) професійно важливі якості (психологічні якості особистості, що визначають продуктивність діяльності); 4) професійно значущі психофізіологічні властивості (зорово-рухова координація, окомір, нейротизм, екстраверсія, реактивність, енергетизм тощо) [3, с. 52–56].

Аналіз наукової літератури дозволяє дійти висновку, що наявність змісту культури особистості фахівця відкриває наступні можливості: 1) оцінити ступінь власної відповідності вимогам професії; 2) цілеспрямовано вдосконалювати себе; 3) усвідомити рівень особистої відповідальності за обрану справу; 4) відчути свою значущість як у професії, так і в культурі; 5) побачити «горизонти акме», а не лише перспективи кар'єрного зростання [6, с. 48–50].

Таким чином, проаналізувавши складові професійної компетентності та професійно важливі якості сучасного фахівця, перекладача зокрема, можна відзначити наявність емоційного компонента професійної компетентності в поглядах різних авторів. На нашу думку, треба чітко виокремлювати такий компонент та надати йому належне місце серед професійних якостей особистості.

Підкреслюючи роль ВНЗ у формуванні загальної культури особистості студента, ми визнаємо емоційну культуру як частину базової культури та вслід за І. Карпенко та І. Сілютіною розглядаємо її як вищу форму ціннісного ставлення особистості до соціоприродної дійсності, особистісного узагальнення та прояву соціального досвіду різноманітної діяльності та спілкування [4, с. 4]. Оволодіння студентами-перекладачами певним рівнем розвиненості емоційної культури в процесі фахової підготовки вбачається необхідною умовою їх професійного становлення.

Професія перекладача відноситься до професій типу «людина – людина». Такі професії зазнали значних змін у зв'язку з інтенсивною інтеграцією України зі світовою спільнотою. Становлення фахівця у таких професіях поєднує психологічні та психофізіологічні аспекти і потребує розробки цілісної системи психолого-педагогічного забезпечення всіх етапів становлення перекладача (від етапу професійної орієнтації до етапу вищих професійних досягнень). Також відзначається необхідність психологічного професійного відбору, що особливо актуальна саме для професій «людина – людина».

Відомо, що емоції залежать від соціальної взаємодії, тобто вони соціально сконструйовані. Емоції, які виникають в процесі специфічної взаємодії між сторонами на роботі, можуть вплинути як на власне «Я» обох сторін, так і на їх взаємовідносини.

З огляду на те, що психічна стійкість не є вродженою якістю особистості, вона формується водночас з її розвитком і залежить від типу нервової системи людини, її досвіду, професійної підготовки, навичок та вмінь, поведінки та діяльності. Показником психологічної стійкості є гнучкість, швидкість пристосування до умов життєдіяльності, що постійно змінюються, висока мобільність психіки при переході від завданні до завдання. Ефективність діяльності залежить від рівня психологічної стійкості та професійної майстерності. Через нервову та фізичну напругу, яку відчуває перекладач, наприклад, при синхронному перекладі, цей вид перекладу вважається найскладнішим та вимагає особливих навичок та вмінь [1, с. 187]. Формування професійних якостей майбутніх перекладачів, на нашу думку,

відбувається безпосередньо у навчальному середовищі, в зміст якого необхідно включати разом із соціокультурним аспектом підготовки вивчення таких складових професійної культури, як культура емпатії, культура взаєморозуміння, емоційна культура тощо.

Вчені відзначають, що в ситуації конфронтації перекладач завжди є тим елементом ланцюжка, на якого обрушується «емоційний удар» [11, с. 303]. Існує чотири основні причини, що породжують стрес в роботі перекладача: хвилювання на початку роботи, при перших контактах з клієнтами, пов'язане взагалі з роботою на публіці; чинники, що відволікають, завади в момент праці, обставини, що ускладнюють роботу; навантаження на мозок, напруга під час роботи та втома; збереження напруги та підвищеної нервозності після роботи [11, с. 273].

О. Швейцер, зокрема, зазначає, що «важливо, аби переклад був справжнім об'єктом аналізу, який розкриває його психолінгвістичний механізм, його психологічну мотивацію та детермінованість психологічними чинниками» [12, с. 28]. Це означає, що в перекладознавстві повсякчас виокремлюються питання, які є актуальними в нашому дослідженні та перегукуються з проблемами емоційної культури та виховання. О. Швейцер також вважає, що розгляд перекладу «як цілеспрямованої діяльності навряд чи можливий без проникнення до планів, структури та реалізації цієї діяльності, або, іншими словами, до психології перекладу» [12, с. 14]. Він розглядає психологічну природу різних стадій перекладу та вказує, що «без врахування психологічного компонента неможливе розкриття ролі людського чинника в перекладі [12, с. 14].

Теоретична та практична підготовка сьогодні, на жаль, не включає спеціального психологічного аспекту, тому в процесі здобуття професійних знань майбутні перекладачі не отримують належної психолого-педагогічної підготовки та здебільшого виявляються неспроможними долати проблеми такого характеру. Умови емоційної напруги, яка властива представникам цієї професії – фахівцям з усного перекладу, негативно впливають на якість їх роботи.

Професійно важливі якості – це психологічні якості особистості, що визначають продуктивність, якість і результативність діяльності. Вони багатofункціональні та разом з цим кожна професія має свої якості. Для перекладача необхідно бути емоційно гнучким. Ця властивість проявляється у витримці, вмінні виявляти позитивне, стримувати негативні емоції, саморегулюватися. Його професійна компетентність буде визначатися не тільки інтелектом, сукупністю знань, умінь і навичок, а й особливостями нервової системи, психологічною стійкістю та підвищеною працездатністю в процесі перекладацької діяльності.

Роботу над немовними аспектами необхідно розпочати якомога раніше. Фахівці визначають, що спеціальні навчальні курси, призначені для підготовки майбутніх перекладачів, до вирішення немовних труднощів є рідкістю. Завданням підготовки у цій сфері полягає в забезпеченні більш швидкого та менш болісного входження до професії та попередженні професійної деформації. Робота перекладача пов'язана з використанням власних психічних ресурсів та невід'ємна від соціальних контактів. Спеціальної психологічної підготовки перекладача, зазвичай, не передбачено.

Формування емоційної культури, на нашу думку, є педагогічною проблемою. Дослідження фахової літератури та аналіз вже існуючих тенденцій підготовки перекладачів сприяли створенню навчального спецкурсу «Основи емоційної культури майбутніх перекладачів», який репрезентує майбутнім фахівцям блок психолого-педагогічної інформації, різноманітні вправи та тренінги щодо формування емоційної культури. Майже всі ці заняття проводяться з використанням методик сучасного інтерактиву. Вказаний спецкурс рекомендується до вивчення студентам перекладацького відділення факультету іноземних мов Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анцупов А. Я. Конфликтология: учеб. для вузов / А. Я. Анцупов, А. И. Шипилов. – СПб.: Питер, 2007. – 496 с.
2. Бех І. Д. Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу в педагогіці / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 2009. – № 2(63). – С. 26–31.
3. Зеер Э. Ф. Психология профессий: учеб. пос. для студ. вузов / Э. Ф. Зеер. – М.: Академический проект, 2003. – 336 с.

4. Карпенко І., Сілютина І. Емоційна культура майбутнього вчителя / І. Карпенко, І. Сілютина // Рідна школа. – 1998. – № 6. – С. 3–5.
5. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О. В. Овчарук. – К.: К.І.С., 2004. – 112 с.
6. Масюкова Н. А. Культура личности субъекта научно-исследовательской деятельности / Н. А. Масюкова // Педагогика. – 2008. – № 1. – С. 48–56.
7. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах: підручник / С. Ю. Ніколаєва, О. Б. Бігич, Н. О. Бражник та ін. – К.: Ленвіт, 1999. – 320 с.
8. Монастирна Г. В. Формування професійної компетентності майбутніх учителів інформатики засобами інформаційно-педагогічного моделювання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Г. В. Монастирна. – Луганськ, 2009. – 20 с.
9. Спіріна Т. П. Формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Т. П. Спіріна. – Житомир, 2009. – 20 с.
10. Цимбал С. В. Психологічні особливості формування професійної компетентності майбутніх спеціалістів засобами іноземної мови: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / С. В. Цимбал. – Хмельницький, 2006. – 20 с.
11. Чеботарев П. Г. Перевод как средство и предмет обучения: науч.-метод. пос. / П. Г. Чеботарев. – М.: Высшая школа, 2006. – 319 с.
12. Швейцер А. Д. Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты / А. Д. Швейцер. – М.: Наука, 1988. – 215 с.